

Wat maakt de St. Bavokerk in Angeren tot een bijzonder gebouw?

Architectuur

De St. Bavokerk (1951) staat op de gemeentelijke monumentenlijst van Lingewaard. Of een pand tot een gemeentelijk monument wordt verklaard, hangt doorgaans af van bijvoorbeeld de bouwstijl en of er bijzondere mensen in hebben gewoond. De motieven van de gemeente (toen nog) Bemmelen om de St. Bavo op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen, is niet goed te achterhalen. In het geval van de St. Bavokerk zal dat de bouwstijl (namelijk getypeerd als voorbeeld van de Bossche School-architectuur) zijn geweest en niet de bewoning.

Zoals elders al eerder geconstateerd, selecteerde bouwpastoor H. Alink architect Nico van der Laan (1908-1986) voor het ontwerp van de nieuwe kerk. Nico van der Laan was de zoon van de Leidse architect Leonard van der Laan en werd evenals zijn twee oudere broers Jan en Hans (1904-1991) architect. In 1960 presenteerde Hans van der Laan zijn verhoudingenleer gebaseerd op 'het plastisch getal' (een driedimensionale uitwerking van de gulden snede).

De gulden snede is een stukje eeuwenoude raadselachtige wiskunde. Het handelt over een steeds terugkerende verhouding in de afmetingen van vele lengtes. Het komt veelvuldig voor in de natuur (de lengte van het middelste botje in je vinger in verhouding tussen tot het langste botje en het kortste botje; in het hartslagpatroon; in de verdeling van de zonnebloemzaden in een zonnebloem; in het spiralenpatroon van een bloemkool; in de rangschikking van blaadjes rond de stengel van een plant) maar ook in door de mens gemaakte zaken (de afmetingen van piramides; de lengte- en breedte-verhouding van een A4-blaadje). Mensen zien en zagen in dit natuurkundig fenomeen 'het oog van God'. Niet verwonderlijk dus dat dergelijke verhoudingen veelvuldig terugkomen in de kunst in vele vormen, maar ook in (kerkelijke) gebouwen. In de architectuur wordt het principe wel aangeduid als 'het plastisch getal'. Gevels waarop dit fenomeen is toegepast stralen een zekere rust ofwel harmonie uit.

Architecten die volgens deze ideeën werkten, ontwierpen vele wederopbouwkerken in Nederland. Deze bouwstijl wordt dus de Bossche School genoemd. Nico van der Laan ontwierp een elftal kerken. Opmerkelijk is dat al deze kerken als waren gerealiseerd vóóordat het principe van 'het plastisch getal' werd gepresenteerd. Kennelijk werd het principe eerst in de praktijk toegepast en er pas in een later stadium een 'naam' aan gehangen.

Feit is dat de architect kans heeft gezien om een aantal elementen in diverse gevels en afzonderlijke gebouwdelen terug te laten komen – zeker in de kerken van eerdere datum - die maken dat de bouwstijl van de gebroeders Van der Laan in de bouwkundige keuzes voor de St. Bavo herkenbaar zijn.

Dat St. Bavo een wederopbouwkerk is, zal niet de reden zijn waarom het de gemeentelijke monumentenlijst heeft gehaald. Daarvan zijn er in de gemeente immers vele exemplaren, waarvan de meeste niet die monumentenstatus kregen. Mogelijk heeft het feit, dat de grondbeginselen van de Bossche school bij het ontwerp van de St. Bavo (al dan niet bewust) werden toegepast, een rol gespeeld in de afweging om deze kerk als gemeentelijk monument aan te wijzen.

Nico van der Laan ontwierp dus meerdere kerken, waaronder enkele die verwantschap vertonen met de St. Bavo kerk

de H. Catharina (1950) te Heusden

de Goddelijk Hart van Jezuskerk (1952) te Groesbeek-De Horst

de H. Joannes de Doper (1955) te Nieuwkuijk

Een van de bekende uitspraken van Johan Cruijff luidt: “*Je gaat het pas zien als je het doorhebt.*” Hopelijk helpen de navolgende aanwijzingen om het te zien.

St. Bavokerk te Angeren

De St.-Bavo te Angeren bestaat uit een vijf *traveeën*¹ lange driebeukige hallenkerk. De (buiten)muren zijn opgetrokken in machinaal vervaardigde bronsgeel tot paarsrood genuanceerde vormbaksteen en in willekeurig verband², “*vol en zat*”³ gemetseld. De daken van de beuken zijn gedekt met grijze gesmoorde holle (Oud-Hollandse) pannen.

De voorgevel bestaat uit een *half ingebouwde* vierkante toren voor de middenbeuk. De torenschacht is, op een *drietal smalle vensters* aan elke zijde na, ‘vlak’ (strak; egaal) gemetseld en is aan de voorzijde toegankelijk via een dichte *rondboog-nis*, waarin een opening voor een *dubbele cassettedeur* en een *betonnen latei gedecoreerd met zonneradkruis* is uitgespaard.

Aan weerszijden van de deur hangen twee grote smeedijzeren met geel glas bezette *wandarmaturen in diamantvorm* (waarvan er één helaas de tand des tijds niet heeft weten te doorstaan/HA).

¹ Een travee of gewelfjuk is in dit geval een deel van een gebouw, dat wordt bepaald door twee opvolgende steunpunten in de lengterichting van het gebouw. Ofwel het gedeelte wat wordt begrensd door twee pilaren aan weerszijde.

² We zouden het vandaag omschrijven als ‘wild verband’

³ ‘Vol en zat’ wil zoveel zeggen als dat alle ruimte tussen de bakstenen en de voegspecie volledig gevuld is, zodat er geen lucht wordt ingesloten (geen ‘holle ruimten’)

De klokkenstoel bestaat uit vier aan de bovenzijde *uitgemetselde pijlers* waartussen een dieper *sparveld met galmgaten*, afgewerkt met *segmentbogen*, is uitgespaard. Tegen de bovenzijde van de galgaten is een open wijzerplaat bevestigd. De klokkenstoel is omgeven door een dichte in profielstenen gemetselde *borstwering* en eindigt in een met leien gedekt *tentdak* met een smeedijzeren *opengewerkte bolvorm* en *torenkruis*. Het zadeldak van de middenbeuk ligt achter de toren en is van de voorzijde niet zichtbaar.

Aan weerszijden van de toren bevinden zich twee met een *schilddak* gedekte zijbeuken die door middel van *twee smalle terug- liggende muurvlakken* met de toren zijn verbonden. De voorgevels van de zijbeuken bestaan uit twee delen, waarvan het onderste deel 'vlak' is gemetseld. Een *uitgemetselde sierrand* vormt de overgang tussen de geledingen. In het bovendeel zijn direct op de sierrand *twee ingesnoerde rondboogvensters* uitgespaard. Hierdoor functioneert de sierrand ter plekke van de vensters als lekdorpel. Zowel de daken van de zijbeuken als de klokkenstoel rusten op een van een *betonnen tandlijst* *voorzien dakvoet*.

De zijgevels bestaan eveneens uit een 'vlak' gemetselde onderste geleding, waarboven zich *tien ingesnoerde rondboogvensters* en ter hoogte van het priesterkoor een *smal, lager geplaatste ingesnoerde rondboogvenster* zijn uitgespaard. De betonnen dakvoet van de zijbeuken wordt aan drie zijden ondersteund door een betonnen *cordonlijst*⁴. De zijgevels van de aan de noordoostzijde verlengde middenbeuk zijn van eenzelfde cordonlijst voorzien.

Aan de zuidoostgevel is ter hoogte van de tweede travee voorzien in een via enkele treden bereikbare uitgebouwde zij-ingang met *zadeldak* en van een *kruis* voorzien *betonnen fronton*⁵.

⁴ Een cordonlijst is een horizontale gemetselde band van bak- of natuursteen die een verdieping in een gebouw accentueert.

⁵ Het fronton is de bekroning in driehoeksvorm van - in dit geval - de zij-ingang, bedoeld om de ingangspartij te benadrukken.

De blinde halfronde *apsis* aan het einde van de middenbeuk is gedekt met een halfrond blauwleien dak en een loden muts.

Ten oosten van het priesterkoor bevindt zich een vierkante van een *tentdak* voorziene *sacristie* die via een *laag tussenslid* is te bereiken. De sacristie wordt op de hoekpunten verstevigd door *pilasters* en is aan drie zijden voorzien van twee gekoppelde hooggeplaatste ingesnoerde *rondboogvensters*. Onder een uitstekende betonnen dakvoet is een betonnen tandlijst aangebracht. In de oksel van de kerk en het tussenslid is een vierkante schoorsteen opgetrokken.

Kerkinterieur

Het hoofdportaal in de ingebouwde toren heeft een betonnen cassetteplafond⁶ en wordt aan de oostzijde verlicht door drie vensteropeningen.

Tegenover de hoofdingang geeft een zeer licht getoogde muuropening met een dubbele *tochtdeur gevuld met helder figuurglas* toegang tot de middenbeuk. Twee zijingangen in de toren voeren via een door een *arcade*⁷ van twee *ingesnoerde*⁸ rondbogen afgeschermd *nartex*⁹ naar de zijbeuken. De ruimte aan de noordwestelijke zijde is afgeschermd door een smeedijzeren hekwerk en diende als doopkapel. Het hardstenen doopvont met meandermotief is waarschijnlijk door Van der Laan ontworpen.

⁶ Een cassetteplafond is een plafond dat lijkt te bestaan uit omgekeerde dozen (de cassetten) met de opening (verdiepte vlakken) naar beneden gericht.

⁷ Een arcade is een gang die aan één kant open is d.m.v. een zuilenrij die door bogen zijn verbonden

⁸ Ingesnoerd wil zeggen: naar boven smaller wordend

⁹ Een nartex is een voorhal of portiek

Op de eerste verdieping van de torenpartij bevindt zich een zanggalerij met een strak uitgevoerde ruwbetonnen prefab-balustrade die zich uitstrekt over de gehele breedte van de kerk. Het middendeel van het zangkoor heeft een vierkante uitsparing en is aan de bovenzijde afgesloten door een licht getoogde segmentboog. In de hoek van de zuidgevel leidt een trap naar het zangkoor. Zowel in de zuid- als in de noordgevel bevindt zich ter hoogte van de eerste travee de licht getoogde boog van de zij-ingang.

De kerkruimte heeft een blauwgrijze betonnen vloer en is gedekt met een vlakke zoldering bestaande uit beige geschilderde betonnen spanten en cementgebonden houtvezelplaten. De muurvlakken zijn gemetseld en vervolgens "vertind" en grijs en vlak gestucadoord. Dat wil zeggen dat de bakstenen wanden van een dunne kalkspecielaag zijn voorzien, waardoor de contouren van de bakstenen zichtbaar blijven. Alle ramen van de kerkruimte zijn bezet met van een kruisvorm voorzien pastelkleurig glas-in-lood in een stalen harnas (frame).

Langs de wanden van de kerkzaal en aan weerszijden van de zijaltaren hangen veertien smeedijzeren wandarmaturen naar ontwerp Van der Laan. De inrichting van de kerkzaal bestaat uit vier tot aan de derde travee doorlopende lengtegerichte bankenblokken met een middenpad, twee tussenpaden en twee smalle zijpaden langs de zijgevels. De ronde scheibogen rusten op vier *verjongende*¹⁰ betonnen zuilen voorzien van hardstenen *voluten*¹¹ en betonnen *blokkapitelen* gedecoreerd met een zonneradkruis. De voluten zijn bewerkt met een zogenaamde bouchadeerhamer, waardoor een ruw oppervlak met putjes ontstaat. De biechtstoelen staan opgesteld in twee rondboognissen in de zijgevels ter hoogte van de vijfde travee.

Het kerkbrede en (oorspronkelijk) met één trede verhoogde priesterkoor was belegd met vierkante tegels van zilvergrijze leisteen omzoomd door smalle tegels van zilvergrijs-groene leisteen. Het priesterkoor werd afgeschermd door smeedijzeren communiebanken, bestaande uit vier delen. De diepe halfronde *apsis*¹² waarin het hoofdaltaar op een *suppedaneum*¹³ tegen de achterwand stond opgesteld, werd geaccentueerd door een triomfboog. Het hardstenen altaarblad rustte op twee *stipes*¹⁴ en was aan de voorzijde gedecoreerd met een uitgebeiteld meandermotief.

¹⁰ Verjongend wil zeggen: naar boven toe dunner wordend

¹¹ Een voluut is een gekruld siermotief in de vorm van een slakkenhuis.

¹² De absis is een halfronde uitbouw, met een halfkoepel gedekt. Deze sluit bij een zaalkerk aan op het schip.

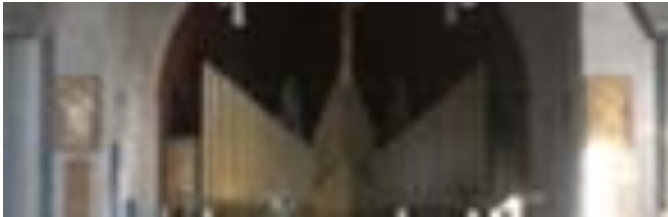
¹³ Een suppedaneum is een voetbodem; een altaarplat, ofwel een verhoging vóór in de kerk, waar het altaar zich bevindt.

¹⁴ Een stipe is een steel; een staande balk, waar tenminste twee ervan het altaarblad dragen.

Tegen de achterwand van de apsis hing een donkere draperie, mogelijk af te stemmen op de momenten in het liturgische jaar¹⁵.

De apsis wordt aan weerszijden verlicht door laag geplaatste kleine ingesnoerde rondboogvensters met helder glas-in-lood. De verhoogde zijaltaren staan in ondiepe enigszins getoogde nissen aan weerszijden van het *presbyterium*¹⁶.

De *ambo*¹⁷, bestaande uit vierzijdig rijk gedecoreerd smeedijzeren hekwerk op een betonnen voet, bevond zich tegen een muurdam tussen het linker zijaltaar en de apsis.

Tegen de achterwand van de nissen is eveneens een draperie bevestigd.

Vlak voor het priesterkoor bevinden zich eveneens twee rondboognissen in de zijgevels die ruimte gaven aan zijaltaren. Aan de zuidzijde van het priesterkoor geeft een licht getoogde muuropening toegang tot de sacristie.

Bron:

basisinformatie is ontleend aan: "Nederlandse kerkarchitectuur in de twintigste eeuw, Functie en betekenis van het kerkgebouw in een veranderende samenleving", Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden (op 26 januari 2011), door Marisa Johanna Melchers (* Arnhem, 1965)

Nadien is naast de St. Bavokerk een pastorie gebouwd. De kerk vormt - in termen van de gemeentelijke monumentenlijst - met de pastorie een 'ensemble'; de pastorie is in dezelfde stijl gebruikmakend van soortgelijke bouwmaterialen en vergelijkbare bouwstijl gebouwd.

¹⁵ Dit tekstblok is welbewust in de verleden tijd gesteld. Ten tijde van het 2^e Vaticaans Concilie werd het priesterkoor heringericht: het tabernakel werd naar een zijaltaar verplaatst en het orgel werd vanaf de zangalerij naar de absis verplaatst.

¹⁶ Een presbyterium is een ander woord voor het priesterkoor

¹⁷ De ambo ofwel de preekstoel (de omlijsting werd oorspronkelijk gevormd door kunstzinnige weergaven van de vier apostelen, die nar de verbouwing als wandversiering is hergebruikt) .